

MÁJTÉNYI MIHÁLY:

Ady emléke

Részlet az Írók és Újságírók noviszádi klubjában megtartott felolvasásból



Három évtized lépett át rajtunk, körülöttünk és bennünk — pontosan 33 esztendő — mióta egy »bolond, halálos éj« végzett vele, Ady Endrével.

Megyek, megyek: ez a halál,
Tudom, tudom: ez a halál
Felöltözök, ajtót nyitok
S a küszöbön utambaáll.

Három évtized, hogy átlépett ezen a küszöbön: azóta új nemzedékek sorakoztak fel és egyre kevesebben vannak — a növekedő fogyatkozás arányában — akiknek Ady emberi személyes valósága és harci kedve jelentette a haladás kitűzött lobogóját, viszont egyre többen vannak, akiknek Ady pompás művészete a feltárt élet maga. S ellenzőről, Ady-tagadóról ma már nem is beszélhetünk, a generáció, az új nemzedék úgy születik, hogy magasan valahol ragyog egy csillag, s ahol az a csillag ragyog, ott oldott saruval lépked az emlékezés...

Pergetem életművét, mindazt, amit hátrahagyott, ránk hagyott, mindent, ami nekünk Ady Endre, ma már csak a műve, de örökké az: örökké és megnövekedve, hiszen egyre több nemzedék lelkében tükrözik... Pergetem, mondom, életművét és — megtorpanok. Nem is merek a főkapun belépni — ő, nem halottasház ez, az örök élet háza. Nem a fémű, a vaskos sok verseskötet az, amelynek ezerfelé futó ösvényein nekivágok az útnak. Csak a mellék utakon, »Vallomásain és tanulmányain« keresztül, őt magát idézve mindig úgy közeledek őhozzá, lelkéhez. Így talán pongyolább a kép, de inkább rajta van az ő hiteles ítélete.

A századforduló idején ki merte volna állítani, s ki hitte volna el, hogy irodalom, s még hozzá versköltészet — még hozzá se nem iskolai, se nem kötelező szakanyag — témája, egy darabja, problémája lehet a közéletnek. Valami, amiről felnőttek, s tegyük hozzá: férfiak, vitázva, szenvedélyesen, komolyan beszélnek. A századforduló idején ez elképzelhetetlen volt. Ady azonban tudhatta, hogy így lesz, mint ahogy a jó sakkjátékos valahol a tizedik lépés kombinációjában lát, ítél és gondolkodik. Több nyilatkozata vall erre és ő maga mondta ki végül: az irodalom ma Magyarországon azokat is izgatja, akiknek nem kell. Aztán így folytatja: »Nagyobb, gazdagabb, társadalmibb, tehát emberibb okának kell

lenni, mint amennyit az urak, esztéták és zsoldosok meg tudtak látni. Az új, elátkozott (ráadásul nem is politikai programmal dolgozó) magyar irodalom valószínű előfutárja az ország megkésétt, de most már sokáig nem halasztható társadalmi átalakulásának.

Igen, ez a forradalmi költő hangja — s párhuzamosan ezzel, idézhetnék számtalan versét — az első forradalmi költő ebben a században, Petőfi óta az egyetlen forradalmi költő eddig. Ő vitte be tehát tudatosan, mint az erjesztő gombát, a magyar irodalomba a szociális problémát — amikor már kínálkozott, tárulkozott úton-útfélen ez a probléma, csak nem karták meglátni. Ő vitte be a szociális problémát a magyar irodalomba, s tette ezzel — európaivá. S általa, rajta keresztül lett a magyar irodalom olyanná, hogy azokat is izgatta, akiknek nem kellett.

1877-ben született Ady Endre, Érdecszentén, Partiumban, ami már Erdély és mégsem az — Ady szerint »Erdélyebb mint Erdély«. Nem is az elnyomottak oldalán született, hiszen Ady Endrének mindig voltak és mindig lehettek is akár szolgabírói, alispáni karrier-perspektívái. S itt mosolygni kell a karrier szón. Elindult egy olyan környezetből, amely feltétlenül magáénak érezte az országot, vagy legalább is annak minden komolyabb, elérhető pozícióját. Hol torkolt aztán ez a lélek, az ilyen születés és környezet embere a mindent felégető, mindent összetörő forradalom perspektívájába? Mi adott lelkének olyan szótárat, ahol a gaz, bitang, vöröskakasos csóvagyujtás hemzsegő és tolakodó szavak s ez a mindent elsöprő szóáradať epiteton-ornanszéként, Petőfivel is versenyezve jutott az állandó felaggatásig, — mondom, hogy mi hívta ezt életre? Nem tudni, csak lelki konstellációval magyarázható. Talán nem bírta az ordító igazságtalanságokat, túlsokat tudott a magyar úriosztály önzéseiről — s ezt belülről tudta —; a misztikusok szerint vátesz volt, ilyenek — úgymond — csak minden ötven vagy száz évben születnek egy nemzeten belül ... Mondom: lelki konstellációval magyarázható, ez a forradalmi lelki konstelláció azonban gyökereiben az előbb olvasott idézetben rejlik, abban tudatosodik ki, amikor a »nagyobb, társadalmibb, gazdaságibb és emberibb okokról« beszél. Ady Endre rábukkant az igazságra. Erre ugyan százan, ezren jöttek rá ebben az időben — s Ady csak egy volt, mégis zsenijének kiáramlása többet segített az igazságnak, mint egy egész hadsereg. Jelezte a távoiból, mint a rőtpiros ég alján a hajnali kakasszó, mint az a régi kurucnóta, hogy »Szól a kakas már, majd megvirrad már«.

De pergrassuk csak vissza, az életfilmet, a lelkirajzot, forgassuk vissza Adyhoz, az alkotóhoz. Kétségtelen, hogy ez a költő teljességében adott mindent az életről. Mindenbe belemarkolt, nála minden verssé magasztosult.

»Mindent el akartam mondani — vallja — ami ma élő magyar emberben támadhat s ami ma élő embert hajt, mint a szíj a gépkereket«. Ezt írja egyik önéletrajzában és ez a pontos, tudatos magyarázata érdeklődése, művésze széles nagy skálájának. Ami pedig ennek a skálának tartalmát, vertikális mélységét illeti, arranézve is önéletrajzában vall: »Próbáltam rengeteget élni, azaz jobban ráfigyelni arra, amit mindig erősen érezve és szenvedve éltem«.

A magára kényszerített, ahogy ő mondja: csokonaiaskodó életforma ügylátszik ezt az örök vándorló kutatást szolgálta. Célkitűzéseiben ott állt, ahogy maga vallja: »Harc a jobb életért, a becsületesebb világért, az előre törésért, a világosságért — s a fantomok legfantomabbjéért, legboldabbjéért és legszebbjéért, az igazságért«. Ezeket a sorokat apjához intézett egyik levelében olvashatjuk. A felvilágosodott ember programja benne — kicsit deklaratíven hangzik — de hát Ady Endre írta le végeredményben »Becsületes jelszavunk mégis: le a multtal, (a rossz multtal) több természet-tudományt, több pozitívumot, életre és nyeresre egyaránt!«.

»Ördögbe is, a kapitalista kultúra nem non plus ultra« — hördül fel egy helyen; milyen szentségtörő szavak ezek a század e'ején. Annyira szentségtörők, hogy a királyi ügyész füle meg sem hallotta benne a kapitalista isten káromlását.

Ady széles skálájú művészetében jelentős mennyiségi helyet foglal el szerelmi költészete. Ne essünk a mult hibájába, amely dualisztikusan, sőt trialisztikusan hasította kettőbe, háromba századunknak ezt a nagy költősenijét, talán legnagyobb költőjét Európának ezekben az évtizedekben — ne válasszuk szét benne a forradalmi költőt az emberi versek írójától, hiszen ezek sem más versek, ugyanazok ezek a versek is: egy lélek forradalma, önmaga ellen. Ne tegyünk úgy, mint a tizes, huszas vagy harmincas évek esztétái, akik időről-időre »megtisztított« Ady után sóhajtoztak, mert olykor kényelmetlen volt a forradalmi Ady. S ha már forradalom, legyen benne fajmithosz, mondták a negyvenes évek magyar esztétái. Az osztatlan Ady a miénk; legfeljebb rangsorról lehet szó, s a verseknek rangsorát éppen Ady szabta meg, már 1899-ben, huszonnégy éves korában, amikor öregesen és bölcsen üzeni: »Szerelemről daloltam én is először. Aztán, egészen sablon szerint, csalódva sirattam eltemetett reményeim; Az élet később többre tanított. Megtanultam, hogy a szerelmi bánat a legkisebb a világon«.

Huszonnégy éves korában írta, s az ember mosolyogna rajta, hiszen ismeri a későbbi Léda verseket, a tragikus fuldoklást és túlsúfoltságot; mosolyogni kellene a huszonnégy éves Ady Endre sorain, mert a költő olyannak tűnik, nagyosnak, mint a gyerek aki nagypapát vagy doktor bácsit játszik, szemüveget vesz fel, bajuszt ragaszt, paraplét ragad a kezébe és úgy elmélkedik, komolykodik a szerelmi költészetről. Hogy levette, folytassa a csupaszz-szájú játékvalóságot, a szerelmi költészetet. De nem! Olvassuk csak el, mit írt harmincéves korában, mint érett férfi, mit írt a szerelmi költészetről, az egyéni líráról. Megdőbbentő nyíltsággal megismétlődik ez a hang 1907-ben a Kosztolányi Dezső könyvéről megírt tanulmányában. Ott ahol Ady ellene fordul az epigonok — az Ady epigonok — seregének és odakiáltja nekik: ne ezt!

«Hadd írjak még ide valami borzasztó szubjektív dolgot — mondja ebben a tanulmányában — olyasmit, amely után haragosaim még bőszebbek lesznek. — Kosztolányira alig, vagy éppen nem hatottak az Ady versek. Három négy év óta a fiatalok, sőt az idősebbek is megbomlottak egy kicsit az új versektől. Nem vették észre, hogy e versek nem kívánják a

magyar irodalom törvényes gazdagítását. Ezek egyszerűen egy valakinek, egy szenvedő embernek verses s csak szükségből verses panaszkodásai. Ezek után, ami csak csunya és művészietlen van az egészen egyéni versírásban, mindazt üdvözölhetjük egy sereg költő verseiben. Ha szomorú és megokosodott nem volnék, büszkélkednék e sikerrel, de így fáj».

Ugyanebben a tanulmányban vannak más sorok is; megdöbbentő sorok, amelyek következtetni engednek arra, hogy Adyban, a lelki alkata szerint forradalmi költőben sokszor volt tragikus vívódás: saját lelki övrje ütközött össze az önmagáért való művészet mákonyával. Nézzük csak mit ír:

»Bántásnak ne vegye, se ő — mármint Kosztolányi — se más: ő olyan költő, akire egyenesen az irodalomnak van szüksége. Emberi dokumentumokat nem kínál, mert nem kínálhat. Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom hogy mindenkivel meg tudom-e értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy az én számból nem éppem dicséret ez ma, amikor egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat. Szerencse, hogy a társadalmak dinamikája sikeresen dacol a világ végéig az olyan zöld, anarchista urak véleményével, amilyen én vagyok. Az irodalom mégiscsak irodalom lesz, amíg ember és kultúra lesz.«

Ő hozta — Ady — az erjesztő-gombát a magyar irodalomba, ő hozta Európát, az új hangot — és aztán meg-meg torpant. Nem a művészetében — az egyenesvonalú, töretlen: megtorpant azokban a meditációkban, amelyeket világraszült, amikor magyarázta Ady Endrét, önmagát. Csak azt mutatja ez a pár sor, hogy nem olyan egysíkúak a dolgok, nem olyan egysíkúak, s különösen nem voltak egyszerűek Ady korában, amikor a forradalom még nem volt tett, csak szó és vízió legfeljebb. Ő aki a forradalmat még nem történelmi fejlődésnek, hanem »a konok reakció büntetésének« mondja csupán, aki kimutathatóan szocialista nem volt, viszont: »A Népszavába nagy ünnepek alkalmából néha verseket küldök sok esztendő óta, nem mintha szocialista volnék, de mert olykor e reménytelen országban csak a szocialisták táborában látom nemcsak természetes fegyvertársainkat, de a magunk ellenére bennünket felszabadítókat is. Ha ugyan mi polgárok és intellektuelek valaha is felszabadíthatók leszünk.«

A négy évtized előtti világ minden kétkedésével, minden pozitívizmusával és minden ellentmondásával. 1907-ben megtorpant — éppen a Kosztolányi tanulmányban mutattuk ki. 1913-ban Érdmindszentről Szegre intézett nyílt levelében már ezt írja:

»Furcsa az én dolgom ezekkel a politikás versekkel, amelyeket sok dühvel és kedvvel írogatok néha és amelyekért mindig lehordanak esztéte barátaim. Ők azt tartják, hogy az ilyen versekkel befokozom magamat és meggyöngítem egyéb poézisomnak emberibb és súlyosabb dokumentumait. Nem tehetek róla, hogy érdekel, izgat, foglalkoztat.

Nem tudom a történőket előkelően és finoman a multba vagy a jövőbe transzporálni, s mert talán a vers leginkább az erőm, verssel üvöltök bele a politika kakofóniájába. Ez e fajta résztvevést a mai politika harcaiban legjobb erőnkkel s mindig a felszabadulni vágyók mellett olyan nobilis, de muszáj-adónak tartom.»

Különös lélek volt: nagy költő és különös lélek, benne élt a korszak két hatalmas művészi mozgalma, a szecesszió és a szimbolizmus — de benne élt a harcos szocializmus is már, benne élt amit ma szólamnak mondunk és ez a szólam a maga idejében manna volt a csüggedőknek; ő érezte meg először a magyar irodalomban azt a ma is eldöntetlen tételt: bizonyos korszakokban mi elsődlegesebb: az esztétikai, — a túlnyomóan esztétikai — vagy az eszmei, társadalmi szempont. S hiába kerülgatjük a forró kását — errenézve nincs és sokáig nem is lesz megbízható ítéletünk, amelynek mindannyian alávetjük magunkat; ahogy Ady Endre sem tudott ítélőbíró lenni ebben a saját lelkében is dúló összececpásában.

Mi ebben előbbre vagyunk, hiszen egy megvalósított népi forradalom nyomán fokozottan és jobban megértjük és értékeljük forradalmi költőinket, Petőfit, Adyt, József Attilát — de ezek még a harc előtti korszakokból, vagy régi harcok korszakából maradtak ránk. A vajudás és útkeresés korszakát éljük s a különböző ösvényeken túl csak a cél vitágos: a humánummal telített szocialista ember; de lelki megformálására előbb neki kell plasztikusabban megszületni.



B. Szabó György: (Illusztráció Herceg János „Vas Ferkó” c. könyvéhez)